

Соціологія війни та внутрішньо переміщених осіб

Робоча програма навчальної дисципліни (Силабус)

Реквізити навчальної дисципліни

Рівень вищої освіти	<i>Другий (магістерський)</i>
Галузь знань	<i>С - соціальні науки, журналістика, інформація та міжнародні відносини</i>
Спеціальність	<i>С5 Соціологія</i>
Освітня програма	<i>Сертифікатна програма «Врегулювання конфліктів в соціально-політичній сфері»</i>
Статус дисципліни	<i>Вибіркова</i>
Форма навчання	<i>очна(денна)</i>
Рік підготовки, семестр	<i>1 курс, весняний семестр</i>
Обсяг дисципліни	<i>4 кред. ЕКТС/120 годин лекції 16 год., практичні заняття 30 год., самостійна робота 74 год</i>
Семестровий контроль/ контрольні заходи	<i>Залік, МКР</i>
Розклад занять	<i>https://schedule.kpi.ua/</i>
Мова викладання	<i>Українська</i>
Інформація про керівника курсу / викладачів	<i>Лектор і практичні: канд. соц. наук, доцент Єнін Максим Наїмович</i>
Розміщення курсу	<i>Moodle КПІ імені Ігоря Сікорського</i>

Програма навчальної дисципліни

1. Опис навчальної дисципліни, її мета, предмет вивчення та результати навчання

Навчальна дисципліна спрямована на освоєння умінь та навичок проводити аналіз причин, наслідків та шляхів вирішення військових конфліктів, застосування спеціальних методик їх дослідження. Курс орієнтує на основні поняття, проблеми та теорії, що існують в предметному полі соціології війни, вивчення політичних й наукових дискурсів, мобілізаційних практик феномену війни, емпіричних методів дослідження в даній галузі знання. Окремий блок тем присвячений розгляду ВПО як соціальної групи з особливими потребами, особливостям державної політики, а також взаємодії державних органів з бізнесом та громадянським суспільством щодо адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб в Україні.

Засвоєння дисципліни формує такі компетенції та програмні результати навчання:

- запроваджувати методики врегулювання конфліктів в соціально-політичній сфері, враховуючи їх багатовимірний характер;
- висувати рекомендації щодо подолання наслідків соціально-політичних конфліктів;
- розуміти та використовувати методологію та методи соціологічних досліджень та інших релевантних дисциплін у контексті врегулювання конфліктів;

- володіти навичками концептуального /та методологічного забезпечення діяльності державних та недержавних організацій з врегулювання конфліктів та миробудівництва.
- уміти застосовувати сучасні концепції (з оперттям на історичну макросоціологію) та інші релевантні дослідницькі програми для створення ефективних методик врегулювання конфліктів в соціально-політичній сфері.
- використовувати сучасні методи для дослідження та врегулювання конфліктів в соціально-політичній сфері.
- запроваджувати методики врегулювання конфліктів в соціально-політичній сфері, враховуючи їх багатовимірний характер.
- висувати рекомендації щодо подолання наслідків соціально-політичних конфліктів.

2. Пререквізити та постреквізити дисципліни (місце в структурно-логічній схемі навчання за відповідною освітньою програмою)

Пререквізити: опанування дисципліни «Соціологія війни та внутрішньо переміщених осіб» потребує засвоєння студентами базових знань із загальної соціології, соціальної структури, а також методів якісних і кількісних соціологічних досліджень (бакалаврський рівень). Наявність цих знань забезпечує здатність студентів критично осмислювати соціальні процеси, пов'язані з виникненням, перебігом та наслідками війни, а також зі специфікою внутрішнього переміщення населення.

Постреквізити: дисципліна створює підґрунтя для подальшого виконання студентських наукових робіт, проведення польових досліджень у воєнний та післявоєнний періоди, а також для практичної діяльності у сферах гуманітарної допомоги, соціального консультування та розробки політик, орієнтованих на внутрішньо переміщених осіб.

3. Зміст навчальної дисципліни

Розділ 1. Теоретико-методологічні аспекти вивчення війни

Тема 1. Війна як об'єкт вивчення соціології

Тема 2. Теорії війни в соціологічному дискурсі. Цивілізаційний підхід та його критика

Тема 3. Теорії війни в соціологічному дискурсі. Економікоцентричний, соціобіологічний та організаційний підходи

Тема 4. Сучасні соціологічні теорії війни: особливості сучасної війни. Конфлікти низької інтенсивності та мережеві війни

Тема 5. Сучасні соціологічні теорії війни: теорії керованого хаосу, когнітивної та проксі війни

Тема 6. Гібридна війна: сутність, технології, дискурси

Тема 7. Інституційний ландшафт воєнного стану. Зайнятість і війна: зміни на ринку праці

Тема 8. Державні ідеології комплектування збройних сил в (східно-) європейському регіоні

Тема 9. Соціальна мімікрія мирного населення в умовах війни

Тема 10. Довіра та адаптація в умовах війни

Тема 11. Війна: девіантна поведінка, мораль та право

Тема 12. Патріотизм: ідеологічні форми та ціннісні модифікації

Тема 13. М'яка сила як інструмент сучасної політики

Тема 14. Національна стійкість як стратегія збереження та розвитку країни

Розділ 2. ВПО у дзеркалі соціологічних досліджень

Тема 15. Російсько-українська війна та феномен масового біженства

Тема 16. ВПО як соціальна група в соціальній структурі українського населення. Адаптація та інтеграція ВПО

Тема 17. Ресурсний підхід у дослідженні адаптації ВПО у приймаючих громадах України. Умови скасування статусу переселенця

Тема 18. Фактори і бар'єри соціальної адаптації й інтеграції вимушених мігрантів та ВПО

4. Навчальні матеріали та ресурси

Для успішного вивчення дисципліни достатньо опрацювати навчальний матеріал, який викладається на лекціях, а також ознайомитись з літературою.

Базова

1. Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз: національна доповідь / ред. кол. С. І. Пирожков, О. М. Майборода, Н. В. Хамітов, Є. І. Головаха, С. С. Дембіцький, В. А. Смолій, О. В. Скрипнюк, С. В. Стоєцький / Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ, 2022. 552 с.
2. Українське суспільство в умовах війни. Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеева. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.
3. Malesevic Sinisa. The Sociology of War and Violence. CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS. 2010. 363 p.

Допоміжна

1. Бабка В. Російсько-український конфлікт: цивілізаційні та меморіальні аспекти // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2015. Вип. 1. С. 104-114.
2. Багінський А. Мобілізація громадянського суспільства у конфлікті на сході України: ідеологічні обмеження та ресурси розбудови миру // Ідеологія і політика. 2018. №2. С. 94-126.
3. Балакірієва О. Вимушені переселенці та приймаючі громади: уроки для ефективної суспільної адаптації й інтеграції (наукова доповідь). НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України». К., 2016. 140 с.
4. Бурлачук В. Збройний конфлікт і культурна відмінність. Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства. 2014. С. 11-15.
5. Війна на Донбасі: реалії і перспективи врегулювання. Центр Разумкова. Київ. 2019. 144 с.
6. Гібридна війна на Сході України в міждисциплінарному вимірі: витоки, реалії, перспективи реінтеграції: збірник наук. праць / За заг. ред. ред. В. С. Курило, С. В. Савченко, О. Л. Караман. Старобільськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2017. 383 с.
7. Єнін М. Ідеологічні форми та ціннісні модифікації патріотизму української молоді (на основі аналізу модернованих групових дискусій) // Ідеологія та політика. 2018. №2. С. 61-93.
8. Єнін М., Василюк О. Патріотичне виховання української молоді: механізми раціоналізації // Youth in Central and Eastern Europe. Sociological Studies. 2017. №2. С. 87-100.
9. Єнін М., Стефанович А. Медіаімідж збройних сил України як складова популяризації військової служби серед молоді // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право : зб. наук. праць. Київ; Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. №4 (52). С. 6-16.
10. Єнін М., Мельниченко А., Мельник Л. Гібридна війна як різновид соціально-політичних конфліктів: сутність, технології, домінуючі дискурси // Актуальні проблеми філософії та соціології. 2019. №25. С. 102-112.
11. Залізняка Л. Україна та Росія: війна цивілізацій. URL: <https://universum.lviv.ua/magazines/universum/2017/2/vij-cyv.html>
12. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні. Опитування загального населення. Раунд 12. 23 січня 2023. URL: https://iom.org.ua/sites/default/files/nms_round_14_ukr_web.pdf
13. Злобіна О. Групи породжені кризою, як об'єкт соціологічного дослідження: можливості та обмеження дослідницьких методів // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка 5 (302), травень 2016. С. 151-162.
14. Калдор М. Нові та старі війни: організоване насильство у глобальну епоху // Будь-яке доступне видання.
15. Катаєв С. Л., Зоська Я. В. Гібридний традиціоналізм в контексті війни // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. 2023. Вип. 97. С. 56-63.
16. Князева О. Специфіка роботи соціолога в умовах воєнного конфлікту: можливості і обмеження (український досвід) // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка 5 (302), травень 2016. С. 231-239.
17. Кононов І. Ф. Луганський синдром як масова аномічна реакція на розгортання гібридної війни. URL: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/doshdzhennya/1778-inya-kononov-luhanskyy-syndrom-yak-masova-anomichna-reaktsiya-na-rozhortannya-hibrydnoyi-viyny>

18. Кононов І. Соціологія в умовах кризи і війни: проблема методологічної спроможності // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка 5 (302), травень 2016. С. 5-54.
19. Котеленець К., Алексєєва А. Особливості організації польового етапу соціологічного дослідження в умовах гібридної війни в Україні // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка 5 (302), травень 2016. С. 231-239.
20. Кревельд М. Розквіт та занепад держави // Будь яке доступне видання.
21. Кудирко Л. Стратегії м'якої сили в умовах глобальної конкуренції // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2020. № 6. С. 47-66.
22. Лобанова А. Соціальна мімікрія в умовах кризи та гібридної війни: пошук емпіричних показників // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка 5 (302), травень 2016. С. 55-70.
23. Макеєв С. Апологетика культури як апологетика війни: випадок Вернера Зомбарта (1863-1941) // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2023. №1. С. 42-55.
24. Мануйлов Є., Панфілов О. Феномен воєнної сили в сучасному світі // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2015. №3 (26) С. 112-121.
25. Масова свідомість у зоні воєнного конфлікту на Донбасі : монографія / за ред. І. Ф. Кононова; ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Вінниця, ТОВ «ТВОРИ», 2018. 230 с.
26. Оцінка потреб та очікувань від майбутнього ВПО та біженців. Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва. 2022.
27. Пархоменко С. Фактор ідентичності в українській кризі: приклад Донбасу // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: історія, політологія. 2015. Вип. 12. С. 245-253.
28. Патріотизм у системі сучасних суспільних цінностей : матеріали XV науково-практичної конференції. К. : ВНЗ «Національна академія управління», 2016. 188 с.
29. Перегудова Т.В. Надання соціальної допомоги внутрішньо-переміщеним особам за принципом соціально-трудової інклюзії // Демографія та соціальна економіка. 2022. №3. С. 145–164.
30. Петренко О. Функціонування соціальної інформації в умовах гібридної війни // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка 5 (302), травень 2016. С. 193-207.
31. Плясов В. Багатоскладове суспільство в умовах кризи та гібридної війни: проблема емпіричного вивчення // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка 5 (302), травень 2016. С. 105-115.
32. Погуляйло Т. О. Ресурсний підхід у дослідженні адаптації внутрішньо переселених осіб у приймаючих громадах України // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право: зб. наук. праць. Київ, 2021. № 1 (49). С. 44-50.
33. Полулях Ю. Мемплекси окупованої реальності // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка 5 (302), травень 2016. С. 163-192.
34. Романюк О. Російсько-український воєнно-політичний конфлікт: причини та шляхи розв'язання // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2015. № 3 (26). С. 244-246.
35. Рущенко І. Методологічні і методичні питання виміру рівнів девіації в зоні проведення бойових дій // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка 5 (302), травень 2016. С. 71-90.
36. Рущенко І. Тактика керованого хаосу як інструмент гібридної війни // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка 5 (310), червень 2017. С. 5-28.
37. Рущенко І. Соціологія на війні // Український соціум. 2017. № 1-2. С. 43-52.
38. Рущенко І. Тактика керованого хаосу як інструмент гібридної війни // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. 2017. №5. С. 5–29.
39. Рущенко І. Підривні соціальні технології у структурі гібридної війни // Право і безпека. 2015. №2. С. 12-16. Рущенко І. Цивілізаційні цінності країн ЄС, Росії, України (на підставі експертного опитування) // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2020. №2. С. 72-89.
40. Рущенко І. Великий вихід українського народу (феномен переміщених осіб 2022 року) // Український соціум. 2022. №2. С. 155-168.
41. Савич А. Комунікативні інструменти протидії інформаційної агресії Росії: світовий досвід // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: історія, політологія. 2015. Вип. 12. С. 270-277.
42. Сенченко О.М. Інформаційно-мережеві війни: теорія, моделі, алгоритми. К: КВІЦ. 2017. 330 с.
43. Святковська Ю. Ю. М'яка сила як інструмент зовнішньої політики держави // Наукові праці. Політичні науки. 2017. Том 297. №285. С. 83-87.
44. Скларова І. Потреби ВПО у воєнний час: досвід громадського сектору України на прикладі ініціативи Shelter Ukraine. Соціологічні студії. 2022. №2 (21). С. 57-67.

45. Скокова Л. Інтернет-меми, spreadable media і цифрова культурна партиципація // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка 5 (302), травень 2016. С. 218-230.
46. Скокова Л. Досвід якісних досліджень у царині військових студій. Рецензія на книги: Routledge Handbook of Research Methods in Military Studies / (eds). Joseph Soeters, Patricia M. Shields, Sebastiaan Rietjens. New York: Routledge, 2014. 336 p. The Routledge Companion to Military Research Methods / (eds). Williams A., K. Jenkins, M. Rech, R. Woodward. – New York: Routledge, 2016. 432 p. // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка 5 (310), червень 2017.
47. Скороход К. Особливості дегуманізації в умовах гібридної війни: на прикладі ставлення населення до російських солдатів – учасників російсько-української війни // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право : зб. наук. праць. Київ. 2021. № 4(52). С. 23-32.
48. Смола Л. Інструментарій цивілізаційної війни Росії проти України та засоби протидії. URL: http://www.r-studies.org/cms/index.php?action=news/view_details&news_id=35631&lang=ukr
49. Тітар І. Поняття та критерії адаптації й інтеграції внутрішньо переміщених осіб і умови скасування статусу переселенця // Український соціум. 2016. № 4. С. 57 – 68.
50. Требін М. Соціологія війни П. О. Сорокіна // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» 2016. № 3 (30). С. 95-107.
51. Требін М. «Гібридна» війна як нова українська реальність // Український соціум. 2014. №3 (50). С. 113-127.
52. Требін М. Сучасний світ і його війни // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2016. № 2 (29). С. 5-27.
53. Хмелевська О. Гуманітарна діяльність в умовах війни // Демографія та соціальна економіка. 2023. №1. С. 96-117.
54. Хобта С. В. Соціологія війни як завдання української соціології // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка 5 (302), травень 2016. С. 126-150.
55. Чантурія А. В. Політичні інтернет-меми та масова свідомість у період збройного конфлікту на Донбасі // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка 5 (302), травень 2016. С. 208-217.
56. Чепурко Г. Ринок праці України: сучасні виклики та ризики // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2022. №3. С. 121–148.
57. Чолій С. Державні ідеології комплектування збройних сил в (східно-) європейському регіоні // Ідеологія і політика. 2018. №2. С. 25-60.
58. Corbe M. Cusumano E. Civil-Military Response to Hybrid Threats. 2018. 320 p.
59. Iesue L., Lozovska O., Timmer A., Jawaid A. Who is suffering gender-based violence in Ukraine? A snapshot of domestic violence during war and a global pandemic // Ukrainian Society, 2022, № 3 (82). P. 53–63.
60. Hoffman F. Conflict in the 21-st century: the rise of hybrid war. URL: https://www.potomac institute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf.
61. Mumford A. Proxy Warfare and the Future of Conflict // The RUSI Journal. 2013, 158:2. P. 40-46.
62. Panait I. The hybrid war concept – arguments for and versus // International Relations. 2015. №3. P. 130-141.
63. Pasitselska O. Ukrainian crisis through the lens of Russian media: Construction of ideological discourse // Discourse & Communication. 2017. №11. P. 591-608.
64. Sandawi S. Hybrid Threats: The Shape of Wars to Come. URL: <https://www.jstor.org/stable/24232924?seq=1>
65. Sydorov, M., Kovalska, Ye.. Status Characteristics and Peculiarities of Accommodation of Ukrainian War Refugees in Germany (Konstanz). Sociological Studios. 2022. №2 (21). P. 20–32.
66. Huntington S. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. Simon & Schuster, 2011. 368 p.
67. Yashkina, D. Solo Living outside Home: Case of Ukrainian Migrants. Sociological Studio. 2021. №2 (21). P. 33–41.
68. Yenin M. Terrorist organizations and social technologies in conditions of the hybrid war // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право : зб. наук. праць. Київ; Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2016. № 3/4. С. 24-29.
69. Yoshio K. Redefinition of the Concept of Low-Intensity Conflict // NIDS Security Reports, No. 3 (March 2002). P. 56-72.

5. Методика опанування навчальної дисципліни (освітнього компонента)

Лекційні заняття

Лекція 1. Війна як об'єкт вивчення соціології

Основні питання: Предмет військової соціології та соціології війни. Дослідження С. Стауффера. Визначення війни Карлом фон Клаузевицем.

СРС: Нові і старі війни: організоване насилля в глобальну епоху (по роботі М. Калдор).

Література: Хобта, 2016. Масова свідомість у зоні воєнного конфлікту на Донбасі, 2018.

Лекція 2. Теорії війни в соціологічному дискурсі. Цивілізаційний підхід та його критика

Основні питання: Цивілізаційний (культурологічний) підхід до вивчення війни. Цивілізації як культурно-історичні одиниці. Зіткнення цивілізацій.

СРС: Критика цивілізаційного підходу.

Література: Хобта, 2016. Масова свідомість у зоні воєнного конфлікту на Донбасі, 2018; Huntington, 2011; Рущенко, 2017, 2020; Бабка, 2015; Смола, електронний ресурс.

Лекція 3. Теорії війни в соціологічному дискурсі. Економоцентричний, соціобіологічний та організаційний підходи

Основні питання: Економоцентричний підхід. Порівняння цивілізаційного та економоцентричного підходів. Соціобіологічний підхід та його критика. Організаційний підхід до війни.

СРС: Огляд книги Є. Магди «Вижити і перемогти».

Література: Хобта, 2016; Требін, 2015, 2016; Рущенко, 2015, 2017; Кононов, 2017; Yoshio, 2002; Магда, 2015.

Лекція 4. Сучасні соціологічні теорії війни: особливості сучасної війни. Конфлікти низької інтенсивності та мережеві війни.

Основні питання: Концепція 4GW У. Лінда (William S. Lind). Концепції Мартіна ван Кревельда про трансформацію від тринітарної війни до війни «низької інтенсивності». Особливості сучасної війни.

СРС: Мережева війна в роботі Сенченка.

Література: Хобта, 2016; Сенченко, 2017; Malesevic Sinisa, 2010.

Лекція 5. Сучасні соціологічні теорії війни: теорії керованого хаосу, когнітивної та проксі війни

Основні питання: Поняття хаосу в науці. Технології війни в теорії керованого хаосу. Особливості сучасної війни в теорії когнітивної війни. Поняття та особливості проксі-війн.

СРС: Нові та старі війни (М. Калдор).

Література: Рущенко, 2017; Mumford, 2013; Malesevic Sinisa, 2010.

Лекція 6. Гібридна війна: сутність, технології, дискурси

Основні питання: Особливості концепту гібридної війни. Технології гібридної війни. Домінуючі дискурси гібридної війни.

СРС: Війна в Україні в російських медіа. Війна в теорії Хофмана.

Література: Yenin, 2017; Panait, 2015; Єнін, 2019; Hoffman, електронний ресурс; Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз: національна доповідь, 2022.

Лекція 7. Інституційний ландшафт воєнного стану. Зайнятість і війна: зміни на ринку праці

Основні питання: Інституціональні зміни в умовах воєнного часу. Розвиток штучного інтелекту: виклики ринку праці. Вплив пандемії COVID-19 на ринок праці. Вплив війни на ринок праці України.

СРС: Нестандартна зайнятість в умовах воєнного часу.

Література: Чепурко, 2022; Українське суспільство в умовах війни, 2022.

Лекція 8. Російсько-українська війна та феномен масового біженства. ВПО як соціальна група в соціальній структурі українського населення. Адаптація та інтеграція ВПО.

Основні питання: Особливості російсько-української війни. Масове біженство як відповідь на сучасну російсько-українську війну. Визначення ВПО в нормативно-правових документах. Причини вимушеної

міграції з Донбасу та Криму. Поняття та критерії адаптації й інтеграції ВПО.

СРС: Українські біженці: кейси емпіричних досліджень. Соціальний капітал внутрішньо переміщених осіб і способи його зміцнення. Напрями оптимізації політики адаптації й інтеграції ВПО.

Література: Sydorov, 2022; Yashkina, 2021; Українське суспільство в умовах війни, 2022, Титар, 2016; Балакірева, 2016; Батаєва, 2017, 2018; Злобіна, 2016; Звіт про внутрішнє переміщення в Україні, 2023; Перегудова, 2022; Погуляйло, 2021. Оцінка потреб та очікувань від майбутнього ВПО та біженців. Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва, 2022.

Семінарські (практичні) заняття

Основні завдання циклу семінарських (практичних) занять:

сформувати у слухачів курсу:

- вміння працювати з науковою літературою;
- приймати активну участь у дискусії;
- формулювати та відстоювати свою позицію; розробляти та представляти презентації з ключових тем.

Семінарське заняття 1. Війна як об'єкт вивчення соціології. Теорії війни в соціологічному дискурсі. Цивілізаційний підхід та його критика

Основні питання: Предмет військової соціології та соціології війни. Дослідження С. Стауффера. Визначення війни Карлом фон Клаузевицем. Цивілізаційний (культурологічний) підхід до вивчення війни. Цивілізації як культурно-історичні одиниці. Зіткнення цивілізацій.

СРС: Нові і старі війни: організоване насилля в глобальну епоху (по роботі М. Калдор). Критика цивілізаційного підходу.

Література: Хобта, 2016. Масова свідомість у зоні воєнного конфлікту на Донбасі, 2018, Huntington, 2011; Рущенко, 2017, 2020; Бабка, 2015; Смола, електронний ресурс.

Семінарське заняття 2. Теорії війни в соціологічному дискурсі. Економоцентричний, соціобіологічний та організаційний підходи

Основні питання: Економоцентричний підхід. Порівняння цивілізаційного та економоцентричного підходів. Соціобіологічний підхід та його критика. Організаційний підхід до війни.

СРС: Огляд книги Є. Магди «Вжити і перемогти».

Література: Хобта, 2016; Требін, 2015, 2016; Рущенко, 2015, 2017; Кононов, 2017; Yoshio, 2002; Магда, 2015.

Семінарське заняття 3. Сучасні соціологічні теорії війни: особливості сучасної війни. Конфлікти низької інтенсивності та мережеві війни.

Основні питання: Концепція 4GW У. Лінда (William S. Lind). Концепції Мартіна ван Кревельда про трансформацію від тринітарної війни до війни «низької інтенсивності». Особливості сучасної війни.

СРС: Мережева війна в роботі Сенченка.

Література: Хобта, 2016; Сенченко, 2017; Malesevic Sinisa, 2010.

Семінарське заняття 4. Сучасні соціологічні теорії війни: теорії керованого хаосу, когнітивної та проксі війни. Гібридна війна: сутність, технології, дискурси

Основні питання: Поняття хаосу в науці. Технології війни в теорії керованого хаосу. Особливості сучасної війни в теорії когнітивної війни. Поняття та особливості проксі-війн. Особливості концепту гібридної війни. Технології гібридної війни. Домінуючі дискурси гібридної війни.

СРС: Нові та старі війни (М. Калдор). Війна в Україні в російських медіа. Війна в теорії Хофмана.

Література: Рущенко, 2017; Mumford, 2013; Malesevic Sinisa, 2010, Yenin, 2017; Panait, 2015; Єнін, 2019; Hoffman, електронний ресурс; Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз: національна доповідь, 2022.

Семінарське заняття 5. Інституційний ландшафт воєнного стану. Зайнятість і війна: зміни на ринку праці

Основні питання: Інституціональні зміни в умовах воєнного часу. Розвиток штучного інтелекту: виклики ринку праці. Вплив пандемії COVID-19 на ринок праці. Вплив війни на ринок праці України.

СРС: Нестандартна зайнятість в умовах воєнного часу.

Література: Чепурко, 2022; Українське суспільство в умовах війни, 2022.

Семінарське заняття 6. Державні ідеології комплектування збройних сил в (східно-) європейському регіоні

Основні питання: Історичний досвід комплектування збройних сил. Держава та ідеологія набору армії. Post-Soviet post-conscription.

СРС: Гібридний традиціоналізм в контексті війни (по статті С. Катаєва). Мобілізація громадянського суспільства у конфлікті на сході України: ідеологічні обмеження та ресурси розбудови миру (на основі статті А. Багінського).

Література: Чолій, 2018; Багінський, 2018; Катаєв, 2023.

Семінарське заняття 7. Соціальна мімікрія мирного населення в умовах війни. Довіра та адаптація в умовах війни

Основні питання: Проблема соціальної мімікрії. Емпірична фіксація реакцій соціального мімікрування. Стратегії виживання мирного населення в умовах війни. Війна як фактор зміни структури та рівня довіри. Адаптаційні опції в надзвичайних умовах. Втрата комфорту та зміни у житті цивільного населення.

СРС: Простір регіону в воєнний час: нові кордони і переміщення населення (стаття С. Хобти). Економічна поведінка населення у прифронтовій зоні Донбасу в умовах збройного конфлікту.

Література: Лобанова, 2016; Масова свідомість у зоні воєнного конфлікту на Донбасі, 2018, Українське суспільство в умовах війни, 2022;

Семінарське заняття 8. Війна: девіантна поведінка, мораль та право

Основні питання: Війна як каталізатор девіантності. Насильство в умовах війни. Військові девіанти: основні категорії, небезпека, дослідницькі технології. Формування в європейській суспільній думці ідеї регулювання війни. Міжнародні конвенції та договори стосовно ведення війни і заборони агресії.

СРС: Колабораціонізм як девіація.

Література: Українське суспільство в умовах війни, 2022; Рущенко, 2016; Кононов, електр.ресурси. Масова свідомість у зоні воєнного конфлікту на Донбасі, 2018; Issue, Lozovska, Timmer, Jawaid, 2022.

Семінарське заняття 9. Патріотизм: ідеологічні форми та ціннісні модифікації (в контексті війни на Донбасі)

Основні питання: Сутність патріотизму. Ідеологічні форми патріотизму. Формування патріотизму в культурно-освітньому просторі. Патріотизм як ціннісна основа національної ідентичності.

СРС: Збройний конфлікт і культурна відмінність (на основі статті Бурлачука).

Література: Василець, Єнін, 2017; Єнін, 2018; Матеріали конференцій з патріотизму; Бурлачук, 2014.

Семінарське заняття 10. М'яка сила як інструмент сучасної політики

Основні питання: Поняття м'якої сили. М'яка сила як інструмент просування політичних інтересів. Компоненти та інструменти м'якої сили. Чинники, що спонукають держави до використання м'якої сили.

СРС: Можливості України у практичній реалізації стратегії «м'якої сили».

Література: Мануйлов, 2015; Кудирко, 2020; Святковська, 2017.

Семінарське заняття 11. Національна стійкість як стратегія збереження та розвитку країни

Основні питання: Поняття, структура і зміст національної стійкості. Зовнішній і внутрішній виміри стратегії національної стійкості. Стратегія національної стійкості: проблема ідентичності та консолідація суспільства. Етапи та пріоритети реалізації стратегії національної стійкості. Політико-інституційні детермінанти національної стійкості.

СРС: Національна стійкість України з точки зору громадської думки та стану суспільства.

Література: Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз: національна доповідь, 2022.

Семінарське заняття 12. Російсько-українська війна та феномен масового біженства

Основні питання: Особливості російсько-української війни. Масове біженство як відповідь на сучасну російсько-українську війну.

СРС: Українські біженці: кейси емпіричних досліджень.

Література: Sydorov, 2022; Yashkina, 2021; Українське суспільство в умовах війни, 2022.

Семінарське заняття 13. ВПО як соціальна група в соціальній структурі українського населення.

Адаптація та інтеграція ВПО.

Основні питання: Визначення ВПО в нормативно-правових документах. Причини вимушеної міграції з Донбасу та Криму. Поняття та критерії адаптації й інтеграції ВПО.

СРС: Соціальний капітал внутрішньо переміщених осіб і способи його зміцнення. Напрями оптимізації політики адаптації й інтеграції ВПО.

Література: Тітар, 2016; Балакірева, 2016; Батаєва, 2017, 2018; Злобіна, 2016; Звіт про внутрішнє переміщення в Україні, 2023; Перегудова, 2022; Погуляйло, 2021. Оцінка потреб та очікувань від майбутнього ВПО та біженців. Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва, 2022.

Семінарське заняття 14. Ресурсний підхід у дослідженні адаптації ВПО у приймаючих громадах України.

Умови скасування статусу переселенця. Фактори і бар'єри соціальної адаптації й інтеграції вимушених мігрантів та ВПО

Основні питання: Особисті, матеріальні, соціальні та культурні ресурси в процесі адаптації. Роль статі, освіти, професії в адаптаційних процесах. Умови скасування статусу переселенця. Вимушена міграція та рівні соціальної інтеграції до приймаючої спільноти. Фактори соціальної адаптації й інтеграції мігрантів та ВПО. Соціальні бар'єри адаптації й інтеграції мігрантів та ВПО.

СРС: Соціокультурний капітал вимушених мігрантів: теорія і проблема вимірювання. Мультикультуралізм як культурна стратегія.

Література: Балакірева, 2016; Батаєва, 2017, 2018; Злобіна, 2016; Звіт про внутрішнє переміщення в Україні, 2023; Перегудова, 2022; Погуляйло, 2021. Оцінка потреб та очікувань від майбутнього ВПО та біженців. Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва, 2022.

Семінарське заняття 15. Модульна контрольна робота

6. Самостійна робота магістранта

Самостійна робота здобувача включає:

підготовка до аудиторних занять – 64 год;

підготовка до модульної контрольної роботи – 4 год;

підготовка до заліку – 6 год.

Загалом – 74 год.

Під час планування індивідуального завдання з певного ОК необхідно забезпечити баланс часу СРС відповідної освітньої компоненти. Підґрунтям цього розрахунку є орієнтовні норми часу на виконання здобувачами вищої освіти окремих робіт:

Вид роботи	Підготовка до одного аудиторного академічного часу					Підготовка та складання		Виконання	
	Лекції	Практичні	Семінарські	Лабораторні	МКР* (денна)	Залік	Екзамен	ІСЗ (денна)	ДКР (заочна)
Норма часу (год.)	0,3-0,5	0,5-1	1,5-2	1-1,5	2	6	30	10-15	10-20

Політика та контроль

7. Політика навчальної дисципліни (освітнього компонента)

Опрацьовуючи навчальний матеріал дисципліни, магістранти виконують завдання до семінарських занять та пишуть модульну контрольну роботу. Ці види робіт сприяють закріпленню та поглибленню теоретичних знань магістрантами з окремих тем модуля, розвивають навички самостійної роботи з першоджерелами, сприяють формуванню теоретичного соціологічного мислення та уяви.

Відвідуваність і виконання завдань

Магістранту складно буде належно підготуватись до практичного заняття, якщо він буде пропускати лекції. Для магістрантів, які бажають продемонструвати відмінні результати навчання, активна робота на лекційних заняттях є необхідною. Однак відпрацьовувати пропущені лекції не потрібно.

Активна участь магістранта на практичних заняттях є обов'язковою. Рейтинг магістранта значною мірою формуватиметься за результатами його роботи на практичних (семінарських) заняттях. Кожне пропущене практичне заняття (незалежно від причин пропуску) знижує підсумковий рейтинг магістранта з дисципліни.

Магістранти, які пропустили практичні заняття, можуть не допустити зниження підсумкового рейтингу, своєчасно (протягом семестру) опрацювавши відповідні теми і виконавши завдання, передбачені для пропущених занять. Не треба чекати наближення заліково-екзаменаційної сесії для відповідного спілкування з викладачем. Варто це робити як тільки магістрант буде готовий продемонструвати свої знання і навички з пропущених тем занять.

Теми і завдання для практичних занять передбачені силабусом, доступні з особистого кабінету магістранта в системі «Кампус» або «Moodle».

На лекціях та практичних заняттях допускається використання ноутбуків, смартфонів, письмових нотатків, але лише для цілей, зумовлених темою заняття і відповідним тематичним завданням. Відповідати на питання викладача, читаючи з екрану смартфона, ноутбуку, підручника чи нотаток не варто. Це характеризує рівень підготовки магістранта не з кращого боку. Відповіді магістранта можуть спиратись на підручні матеріали, але повинні бути вільними від читання тексту.

Форми роботи

Лекційні і семінарські заняття проводяться відповідно до вимог нормативно-методичних документів та рейтингової системи оцінювання знань магістрантів. На лекціях використовуються комп'ютерні презентації з висвітленням основних положень тем, з урахуванням тематики занять: з підручників, навчальних посібників та словників з соціології.

На семінарських заняттях магістранти обговорюють матеріали лекцій, тексти статей, соціологічних досліджень, першоджерел та професійні коментарі щодо їх змісту. Семінарське заняття дає можливість оцінити, з одного боку, рівень підготовки до нього (виступ, участь в дискусії, висловлення власної думки), з іншого – засвоювати завдання модульного контролю. Результати роботи магістранта оцінюються викладачем згідно діючої бальної системи і свідчать про ефективність контролю роботи магістранта. Критеріями оцінювання виконання завдань семінарського заняття є: логічна послідовність відповіді; повнота розкриття кожного питання; аналітичність міркувань у відповіді; посилання на джерела; обґрунтованість особистих висновків.

Процедура оскарження результатів контрольних заходів оцінювання

Студенти мають можливість підняти будь-яке питання, яке стосується процедури контрольних заходів та очікувати, що воно буде розглянуто згідно із наперед визначеними процедурами. Для оскарження контрольних заходів студент має подати заяву, у якій має бути вказана причина оскарження, наведені факти упередженості викладача. Викладач повинен обговорити дану заяву зі студентом особисто на консультації. Комісія може вирішити провести контрольний захід повторно, або відхилити заяву. Рішення комісії є остаточним та оскарженню не підлягає.

Опанування дистанційних курсів.

За бажанням здобувача в умовах, що не сприяють регулярному відвідуванню занять, допускається вивчення окремих змістовних частин освітнього компонента в асинхронному режимі, зокрема, через опанування дистанційних курсів. Для врахування в системі оцінювання балів за опанування таких курсів, вони мають відповідати змістовно силабусу, бути узгоджені із викладачем, та на підтвердження проходження курсів студент має надати відповідний документ із зазначенням назви та обсягу в годинах. Визнання результатів неформальної освіти відбувається у порядку, визначеному у відповідному Положенні КПІ ім. Ігоря Сікорського <https://osvita.kpi.ua/node/179>

Політика університету

Академічна доброчесність

Політика та принципи академічної доброчесності визначені у розділі 3 Кодексу честі Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». Детальніше: <https://kpi.ua/code>. (інша необхідна інформація стосовно академічної доброчесності)

Норми етичної поведінки

Норми етичної поведінки магістрантів і працівників визначені у розділі 2 Кодексу честі Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». Детальніше: <https://kpi.ua/code>.

Політика використання штучного інтелекту

Політика використання штучного інтелекту та її принципи регламентуються наказом «Політика використання штучного інтелекту для академічної діяльності в КПІ ім. Ігоря Сікорського». Детальніше: <https://osvita.kpi.ua/node/1225>.

8. Види контролю та рейтингова система оцінювання результатів навчання (РСО)

Поточний контроль: опитування за темою заняття, виконання завдань

Календарний контроль: проводиться двічі на семестр як моніторинг поточного стану виконання вимог силабусу.

Семестровий контроль: залік

Оцінювання та контрольні заходи

Рейтинг студента з навчальної дисципліни складається з балів, що він отримує за:

1. робота на семінарських заняттях;
2. виконання модульної контрольної роботи.

1. Робота на семінарських заняттях оцінюється максимально в 5 балів.

Максимальна кількість балів на всіх практичних заняттях дорівнює $гсем = 5 \text{ балів} \cdot 14 = 70 \text{ балів}$.

Критерії оцінювання:

- «відмінно» – творчий підхід до розкриття проблеми, залучення різноманітної інформації та обґрунтування доцільності її використання – 5 балів;
- «добре» – глибоке розкриття проблеми (на рівні «сутність»- «закономірність»), відображена власна позиція – 4 балів;
- «задовільно» – обґрунтоване розкриття проблеми з певними недоліками (брак посилань) – 3 бала;

– «незадовільно» – завдання не виконане, – 0 балів.

2. Модульна контрольна робота

Ваговий бал – 30.

МКР передбачає написання есе за однією з тем, перелік яких наведений у додатку.

Оцінювання есе здійснюється за наступними критеріями:

- «відмінно» – 27-30 балів – студент формулює точні дефініції, надає теоретично обґрунтовані аргументи щодо теми есе, демонструє власну аргументовану позицію;
- «добре» – 23-26 балів – есе розкриває сутність теми, проте містить окремі неточності або недостатню глибину аргументації;
- «задовільно» – 18-22 балів – есе частково розкриває тему, аргументація поверхнева, наявні суттєві помилки чи логічні прогалини;
- «незадовільно» – менше 18 балів – есе не відповідає темі або містить некоректні, бездоказові твердження, відсутня логічна структура.

3. Заохочувальні бали

Всього не більше 10 балів за такі види робіт:

- за науково-дослідницьку діяльність (участь у конференціях, конкурсах студентських робіт, публікації);
- участь у факультетських олімпіадах з дисципліни та всеукраїнських олімпіадах.

Рейтингова оцінка з навчальної дисципліни доводиться до здобувачів на заліку під час заліково-екзаменаційної сесії.

Здобувачі, які мають рейтингову оцінку 60 і більше балів, отримують відповідну до набраного рейтингу оцінку без додаткових випробувань.

Зі здобувачами, які мають рейтингову оцінку менше 60 балів, а також з тими здобувачами, хто бажає підвищити свою рейтингову оцінку, викладач проводить семестровий контроль у вигляді залікової контрольної роботи або співбесіди.

4. Залік.

Ваговий бал – 100.

Залік має вигляд переліку питань, на які повинен відповісти студент. Питання є різними за змістом, відповідають тематиці лекцій, семінарів, самостійної роботи, питань з самоконтролю.

Критерії оцінювання

95-100 балів - студент демонструє глибоке знання змісту навчального матеріалу, здатність до системного й міждисциплінарного аналізу проблем курсу; вільно й коректно використовує наукові поняття та терміни, формулює логічні, аргументовані висновки, виявляє власну обґрунтовану позицію щодо дискусійних питань;

85-94 бали - студент демонструє дуже добрий рівень засвоєння навчального матеріалу, добре орієнтується в основних темах курсу, здатний до аналізу та узагальнення; можливі поодинокі неточності у формулюваннях або прикладах, які не впливають суттєво на загальний рівень відповіді;

75-84 бали - студент демонструє достатньо повне розуміння основних тем і питань курсу. Використовує базову наукову термінологію, однак аналіз є переважно описовим; висновки сформульовані, але не завжди достатньо аргументовані;

65-74 бали - студент демонструє загальне уявлення про навчальний матеріал, але відповіді містять помітні неточності у визначеннях, прикладах або логіці викладу; застосування наукової термінології є обмеженим, аналітична складова виражена слабо;

60-64 бали - студент демонструє фрагментарні знання окремих тем курсу, орієнтується лише в частині ключових понять; відповіді неповні, поверхові, висновки недостатньо обґрунтовані або відсутні;

0-59 балів - студент не орієнтується у ключових поняттях і проблематиці курсу, демонструє поверхові або хаотичні знання; відсутні аналітичне мислення та вміння застосовувати отримані знання; відповіді нелогічні або неповні.

Умови позитивної проміжної атестації:

Для отримання «зараховано» з першої проміжної атестації студент повинен мати не менше ніж 10 балів, для отримання «зараховано» з другої проміжної атестації студент повинен мати не менше ніж 20 балів.

Умови допуску до заліку:

Умовою допуску студента до заліку є зарахування модульної контрольної роботи.

Таблиця відповідності рейтингових балів оцінкам за університетською шкалою:

Рейтингова оцінка здобувача (бали)	Університетська шкала оцінок рівня здобутих компетентностей (результатів навчання)
100-95	Відмінно
94-85	Дуже добре
84-75	Добре
74-65	Задовільно
64-60	Достатньо
Менше 60	Незадовільно

Можливі відмітки у відомості семестрового контролю:

Не допущено	Невиконання умов допуску до семестрового контролю
Усунено	Порушення принципів академічної доброчесності або морально-етичних норм поведінки
Не з'явився	Здобувач, був допущений, але не з'явився на залік

Перегляд рейтингової системи оцінювання впродовж семестру

Перегляд РСО може здійснюватися за вмотивованою заявою здобувача, що вивчає ОК, органу студентського самоврядування або профспілкового комітету студентів, поданою на ім'я завідувача забезпечуючої кафедри. Процедура перегляду визначена у розділі 7 Положення про систему оцінювання результатів навчання в КПІ ім. Ігоря Сікорського https://osvita.kpi.ua/sites/default/files/downloads/Pologennia_RSO_2025.pdf

9. Додаткова інформація з дисципліни (освітнього компонента)

Рекомендації магістрантам

Працюючи на лекції магістранту варто конспектувати основні поняття, ознаки, класифікації, визначення, алгоритми, про які розповідатиме викладач. Якщо магістрант буде уважно слухати, фіксувати відповідний матеріал, потім прочитає цей текст, застосує його при вирішенні завдання чи підготовці до практичного заняття. Якщо після цього магістрант презентує свою обґрунтовану позицію (думку), критично оцінить позиції (думки) інших магістрантів, ставитиме питання викладачу та одногрупникам – обсяг засвоєного ним навчального матеріалу і глибина його розуміння збільшуватиметься.

Готуючись до практичного заняття магістрант має обов'язково опрацювати лекційний матеріал певної теми, бажано ознайомитись з додатковими ресурсами в мережі. При виникненні питань, виявленні незрозумілих положень необхідно обов'язково обговорити їх з викладачем.

На початку вивчення дисципліни «Соціологія війни та внутрішньо переміщених осіб» слід звернути увагу на визначення понять війна, гібридна війна, тринітарна війна, конвенціональна/неконвенціональна війна, класовий/цивілізаційний підходи щодо війни, патріотизм. Дуже важливим є дотримуватися

логічної послідовності у висвітленні проблем, пов'язаних з теоретичними аспектами вивченням війни. Це забезпечить системність знань про проблеми та теорії в галузі соціології війни.

В окремих випадках відпрацювання пропущених магістрантом тем можливо через написання творчих есе. **Творче есе також передбачено МКР. При його написання слід дотримуватись наступної структури:**

Вступ. Перші кілька речень повинні визначити тему есе, мету та наміри автора публікації в дослідженні певної проблеми.

Основна частина. У цій частині слід детально розглянути основні ідеї, аргументи та приклади автора публікації.

Висновки. У цій частині слід навести свої узагальнюючі висновки. Чи вдалось автору на задовільному рівні дослідити певну проблему? Якими є пропозиції або рекомендації щодо подальшого дослідження даної теми?

Список літератури. Якщо ви використовували будь-які джерела для свого есе, то необхідно їх вказати у списку літератури.

Дистанційне навчання

Можливе синхронне дистанційне навчання з використанням платформ для відео-конференцій та освітньої платформи для дистанційного навчання в університеті.

Інклюзивне навчання

Допускається

Робочу програму навчальної дисципліни (силабус):

Складено доцентом кафедри соціології, канд. соц. наук, доцентом, Єніним Максимом Наїмовичем

Ухвалено кафедрою соціології (протокол № 16 від 23.06.2026)

Погоджено Методичною комісією факультету соціології і права (протокол № 7 від 30.06.2026)

Додаток 1.

Модульна контрольна робота.

Написання есе (до 5 сторінок, до 12 тис. знаків).

При написанні есе продемонструйте власну позицію по темі есе та проблемах, що підіймаються у публікаціях на одну з тем на вибір. Підготуйте доповідь на семінарському занятті по основним ідеям есе. Структура есе описана вище (див. рекомендації).

Тема 1. Огляд будь-якої теми на вибір в книзі Malesevic Sinisa «The Sociology of War and Violence».

Тема 2. Гуманітарна діяльність в умовах війни.

Тема 3. Концепція гібридної війни: за і проти.

Тема 4. Комунікативні інструменти протидії інформаційної агресії.

Тема 5. Державна політика стосовно ВПО в Україні. Експертні оцінки прийняття ВПО в українських громадах.

Додаток 2.

Питання для підготовки до заліку.

1. Соціологія війни і військова соціологія: напрямки дослідження.
2. Культурологічний до війни. Концепція зіткнення цивілізацій.
3. Соціобіологічний підхід до війни та його критика.
4. Економодцентричний і організаційний підходи до війни.
5. Концепція 4GW Уільяма Лінда (William S. Lind).
6. Концепції Мартіна ван Кревельда про трансформацію від тринітарної війни до війни «низької інтенсивності».
7. Теорія керованого хаосу.
8. Теорія мережевої війни.

9. Теорія когнітивної війни.
10. Особливості проксі війн.
11. Особливості концепту гібридної війни.
12. Технології гібридної війни.
13. Домінуючі дискурси гібридної війни.
14. Інституціональні зміни в умовах воєнного часу.
15. Історичний досвід комплектування збройних сил. Держава та ідеологія набору армії.
16. Сутність патріотизму. Ідеологічні форми патріотизму.
17. Проблема соціальної мімікрії. Емпірична фіксація реакцій соціального мімікрування. Стратегії виживання мирного населення в умовах війни.
18. М'яка сила як інструмент просування політичних інтересів. Компоненти та інструменти м'якої сили.
19. Проблеми та можливості проведення соціологічних досліджень в умовах війни. Основні ризики проведення досліджень в умовах війни.
20. Війна і пропаганда.
21. Війна як каталізатор девіантності.
22. Війна як фактор зміни структури та рівня довіри. Адаптаційні опції в надзвичайних умовах.
23. Формування в європейській суспільній думці ідеї регулювання війни.
24. Міжнародні конвенції та договори стосовно ведення війни і заборони агресії.
25. Поняття та критерії адаптації й інтеграції ВПО.
26. Потреби та проблеми ВПО.
27. Ресурсний підхід у дослідженні адаптації ВПО у приймаючих громадах України.
28. Умови скасування статусу переселенця.